

Groote Balderhaar ten Velde

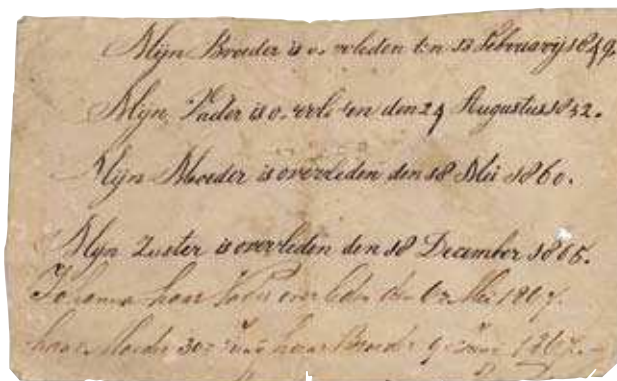
E. Wolbink

De tragiek van het leven staat in dit artikel centraal. Het gaat met name over het lange leven van een man die ruim tachtig jaar geleden, op 86-jarige leeftijd, overleed in een villa in Amersfoort. Die man was Joannes Gerardus Groote Balderhaar ten Velde. Hij overleefde zijn vrouw en kinderen. Bij testament vermaakte hij een 'Koninklijke gift' aan de armen van de gereformeerde kerk te Hardenberg. Met dat geld kon de kerk vele decennia lang haar leden financieel ondersteunen, hetzij door laagrentende hypotheeken te verstrekken, hetzij door het verlenen van periodieke onderstand.

Joannes Gerardus (Groote Balderhaar) ten Velde (1842-1928)

Joannes Gerardus zag op 6 maart 1842 het levenslicht in Amsterdam. Hij was het derde kind van koetsier Joannes Gerardus ten Velde en zijn in stad Hardenberg geboren en getogen vrouw Elisabeth Goorhuis. Joannes groeide op in een modaal gezin. Nog voor hij zeven was, ervoer hij hoe het was om iemand voor altijd te moeten missen door het overlijden van zijn broertje. Toen Joannes tien jaar was, stierf zijn vader, waardoor hij alleen achterbleef met zijn moeder, een broertje en twee zusjes. Joannes' oudere broer Hendrik Gerhardus was namelijk het huis al uit. Hij had werk gevonden in de Bergentheimer venen. Daar stierf hij in 1857, op slechts 18-jarige leeftijd.

Kort voor de kerst van 1860 werd Joannes wees door het overlijden van zijn moeder. Hij was net achttien en stond er voortaan zo goed als alleen voor. Amsterdam had hem weinig geluk gebracht en misschien heeft hij daarom wel de stad voor altijd vaarwel gezegd. Hij zocht zijn heil in Den Haag, maar ook daar vond hij het niet. Vele jaren bleef hij daar als vrijgezel wonen. Het is niet bekend wat hij daar precies heeft gedaan en waarmee hij zijn geld verdiende. Slechts een keer treffen we hem aan in de Haagse archieven. In 1871 was hij getuige bij een huwelijk. Zes jaar later woonde hij in De Bilt bij Utrecht, zoals blijkt uit een bewaard gebleven testament. Het bevolkingsregister van die gemeente toont aan

Dit kattebelletje schreef Joannes zelf. Hij hield erop bij wanneer zijn familieleden hem ontvallen waren. In een tijdsbestek van zestien jaar raakte hij zijn vader, moeder, broers en zus kwijt... Opmerkelijk genoeg 'vergat' hij het overlijden van zijn oudere broer in 1857 in Bergentheim. (Archief Hoftekerk)

dat hij daar op 8 juni 1877 was komen wonen vanuit Den Haag. Hij was werkzaam als huisknecht. Enkele maanden later verhuisde hij alweer naar de gemeente Velsen.

In 1880 echter duikt Joannes Gerardus ten Velde ineens op in onze contreien. In de bevolkingsregisters van Ambt Hardenberg staat vermeld dat hij op 7 juni van Den Haag naar Heemse kwam. Hij bleef er slechts kort, want precies een jaar later verhuisde hij naar stad Hardenberg,

waar hij samen met een andere Hagenaar zijn intrek nam in het huisnummer A7 in de Voorstraat. Zijn huisgenoot was de alleenstaande 62-jarige Hermanus Hendrik Heijmans, die vele jaren had gewerkt als bediende van jonkvrouw Van der Dussen in Wassenaar. Het statige pand, nr. 7 in de Voorstraat, hadden Joannes en Hermanus op 8 november 1880 onderhands aangekocht van Cornelis Johannes van Riemsdijk, oud-burgemeester van Stad Hardenberg, en van diens zoon Otto, de burgemeester van Gramsbergen. De Van Riemsdijks verkochten hun oude herenhuis voor 4417 gulden en dat grote bedrag konden de heren Ten Velde en Heijmans - zonder er maar een stuiver voor te hoeven lenen - in klinkende munt afrekenen. Op 1 mei 1881 betrokken de heren hun nieuwe onderkomen.

De reden voor Joannes' verhuizing naar het oosten van het land is waarschijnlijk gelegen in het feit dat hij kennis had gekregen aan een meisje uit onze omgeving. Hij had z'n oog laten

vallen op de twintig jaar jongere Johanna Maria Groote Balderhaar. Deze dame was afkomstig uit Den Ham, maar haar vader was geboren op het oude erve Groote Balderhaar onder het kerspel Uelsen. De familie Groote Balderhaar was welgesteld. Ook Johanna was haar ouders op zeer jonge leeftijd kwijtgeraakt. Gedurende haar kinderjaren was ze daarom bijgestaan door haar voogd Hendrik Jan Waterink uit Anevelde. Die hielp haar op financieel gebied, onder andere bij het verstrekken van vele duizenden guldens aan vele kleine boeren in de omgeving. Vanzelfsprekend moesten de leners rente betalen, maar zo werden zij wel in staat gesteld een boerderijtje of landerijen te verwerven.

Joannes en Johanna trouwden op 23 juni 1882 in het Hardenbergs stadhuis en werden diezelfde dag in de kerk in de echt verbonden. Ze woonden er recht tegenover, in het pand waar nu de bruidsboetiek van Compagne gevestigd is en waar vroeger groenteboer Cees Meijer zijn winkel had. Het echtpaar Ten Velde kreeg twee zonen. De oudste, Harmanus Johannes, werd geboren op 10 april 1884. Op 26 januari 1886 werd Joannes Gerardus jr. geboren, genoemd naar zijn grootvader van vaders zijde. De bevalling van Johanna's derde kindje liep echter op een drama uit. Johanna stierf op 8 juni 1887 in het kraambed, slechts 25 jaar oud. Haar man bleef achter met de twee kleine kinderen.

In die tijd was er nog maar een begraafplaats in Hardenberg en het merendeel van de graven op dat oude kerkhof Nijenste - aan de huidige Stationsstraat - bestond uit koopgraven. In 1872 was een groot aantal graven opnieuw door het kerkbestuur 'uitgegeven', toen men verplicht werd om een muur rond het kerkhof te plaatsen. De opbrengsten waren aangewend voor de bouw van de muur en het toegangshek. In die tijd waren zeven graven verkocht aan Harm Roelofs uit Brucht en zes graven aan Egbert Hultink uit Baalder. De familie Ten Velde bezat geen graven op het kerkhof, omdat men hier niet vandaan kwam. Dat werd anders toen het - tien dagen na het overlijden van Johanna - lukte om de zes graven van Hultink uit Baalder over te nemen. Dertig guldens telde Joannes ervoor neer. De zeven graven van het kinderloze echtpaar

Harm Roelofs en Jen-nigje Groote Balderhaar, een tante van Johanna, werden bij de zes gekochte graven gevoegd. Vervolgens namen Harm Roelofs en Johannes ten Velde de aannemer Berend Welleweerd uit Hardenberg in de arm en gaven hem opdracht om een heuse grafkelder te bouwen.

De aannemer besteedde negen werkdagen aan de klus en werd zeven dagen en drie schaften geholpen door doodgraver Nijzink. Die was verantwoordelijk voor het maken van het graf en het begraven van Johanna. Diverse bouwmaterialen, zoals kalk en cement, werden geleverd door Gerrit Zweers en schipper Jan Ensink leverde met zijn Vechtzomp maar liefst 3500 stenen. Bij Van der Hulst werden tweeduizend extra stenen gekocht. Van 't Holt bracht de bestelling met paard en wagen van de tramremise in Heemse naar het kerkhof in Hardenberg. Grofsmid Lee Schuurman uit de Achterstraat werd opdracht gegeven om vier ijzeren liggers voor bovenop de grafkelder te smeden en om vijftig voet hekwerk met toebehoren te

Vechtschipper Jan Ensink uit Hardenberg vervoerde met zijn schip de stenen voor de te bouwen grafkelder, anno 1887. (Archief Höftekerk)

In 1887 smeedde grofsmid Lee Schuurman uit stad Hardenberg dit ijzeren hek dat nog altijd de grafkelder beschermt.

Deze grote stenen dekplaat sluit de toegang tot de grafkelder af. De namen van de bijgezette familieleden zijn niet vermeld, slechts 'Familiegraf van Groote Balderhaar ten Velde.'

leveren. Dat smeedijzeren hekwerk staat er nu nog altijd ter bescherming van de grafkelder.

Nog datzelfde jaar verzocht Joannes Gerardus ten Velde toestemming om de achternaam van zijn overleden vrouw te mogen toevoegen aan zijn geslachtsnaam. Willem baron van Ittersum, destijds burgemeester van Stad Hardenberg, steunde zijn aanvraag en liet weten dat het algemeen bekend was dat Johanna afstamde van de familie Groote Balderhaar op de Balderhaar. Haar achternaam wilde men graag in ere houden, zeker nu ze zo jong en plotseling gestorven was. Pas op 11 januari 1889, nadat het verzoek door alle verplichte ambtelijke molens was gegaan, verleende Koning Willem III de gevraagde toe-

hebben om ook haar lijk in de grafkelder bij te zetten. Zover kwam het niet. Gesien trouwde twee jaren later met Herman Johann Boerrigter uit het Laar en zodoende werd zij in 1948 begraven in een 'gewoon' zandgraf, naast haar vele jaren eerder overleden echtgenoot.

Kort na elkaar, in 1894 en 1895, verlieten de twee kinderen Groote Balderhaar ten Velde het ouderlijk huis. Harmanus Johannes verhuisde op tienjarige leeftijd naar Valburg in de Betuwe en zijn broertje Joannes Gerardus jr. vertrok naar de gemeente Rheden, toen hij nog maar negen jaar oud was. Het is niet bekend waarom Joannes zijn kinderen op zo'n jeugdige leeftijd liet gaan. Waarschijnlijk hebben ze er een nieuw thuis

gevonden, waar ze in een 'echt' gezin konden opgroeien. In Rheden vond junior onderdak bij het hoofd van de protestants-christelijke school, Gerrit Willem Nederbragt, een dominante man die volledig in zijn werk opging. Zijn oudere broer voegde zich later bij hem. Daar bleven ze wonen tot ze in oktober 1898 gezamenlijk verhuisden naar de Brederodestraat 5 in Amsterdam.

Fragment van het Koninklijk Besluit waarbij toestemming werd verleend tot het voeren van de achternaam 'Groote Balderhaar ten Velde'. (Archief Hoftekerk)

stemming. Voortaan mochten Joannes Gerardus, zijn twee zoons en hun eventuele nakomelingen, de achternaam *Groote Balderhaar ten Velde* voeren.

De grafkelder werd in 1892 geopend om de lichamen bij te zetten van de echtgenoten Harm Roelofs en Jennigje Groote Balderhaar. Zij overleden twee weken na elkaar, respectievelijk op 13 en 29 februari. Hun huwelijk was kinderloos gebleven. Dat beiden in de grafkelder zijn bijgezet, blijkt uit een onderhandse akte. Daarin verklaarde Gesien Groote Balderhaar uit Brucht dat haar oom en tante in hun testament de helft van de grafkelder aan haar hadden gelegateerd, *in welkens grafkelder de lijken van haar oom en tante ook zijn begraven of bijgezet*. Gesien deed afstand van al haar rechten en droeg de helft van de grafkelder over aan Joannes Gerardus Groote Balderhaar ten Velde. In ruil kreeg zij van hem de 'gewone' grafplaatsen of *zandgraven* op het kerkhof, zodra zij in een huwelijk mocht treden. Indien dat niet het geval was en zij dus ongehuwd mocht komen te overlijden, dan zouden haar erfgenamen het recht

hebben om ook haar lijk in de grafkelder bij te zetten. Zover kwam het niet. Gesien trouwde twee jaren later met Herman Johann Boerrigter uit het Laar en zodoende werd zij in 1948 begraven in een 'gewoon' zandgraf, naast haar vele jaren eerder overleden echtgenoot.

Joannes sr. was bijna alleen achtergebleven in het grote huis in de Voorstraat. Bijna alleen, want hij had nog altijd gezelschap van Hermanus Hendrik Heijmans. Het is onbekend waarmee de heren geld verdienden. Waarschijnlijk hoefden ze dat ook niet en konden ze rentenieren. Toen in november 1901 gemeenteraadslid en wethouder Frederik Baarslag overleed, ontstond er een vacature in de raad van Stad Hardenberg. Joannes Gerardus Groote Balderhaar ten Velde nam de opengevallen raadszetel in per 27 januari 1902. Een paar maanden later overleed zijn goede vriend Heijmans in Hardenberg, op 82-jarige leeftijd. Uit diens bewaard gebleven testament blijkt dat er een goede band tussen de twee moet zijn geweest, want Groote Balderhaar ten Velde was benoemd tot universeel erfgenaam. Lang zou hij de gemeente niet dienen, want precies een jaar

Deze villa liet Joannes in 1905 bouwen aan de huidige Beerensteinerlaan nr. 24 in Bussum.

later nam Joannes alweer afscheid als raadslid, vanwege zijn vertrek uit de gemeente. Op 2 januari 1903 liet hij zich uitschrijven en verhuisde hij naar Bussum. Dienstmeid Hendrikje Seinen vergezelde haar veertig jaar oudere patroon op zijn reis naar diens nieuwe woonplaats. Het huis aan de Voorstraat in Hardenberg werd verkocht aan bakker Jan Hurink en zijn vrouw Johanna Carolina Bruins.

Groote Balderhaar ten Velde sr. ging er wonen in *Villa Alice* aan de Eikenlaan 1. Enkele maanden later voegden zijn twee zoons zich weer bij hun vader. Waarschijnlijk was het pand tijdelijk gehuurd, want in 1905 liet Joannes sr. een prachtige villa bouwen. Die woning staat er nu nog aan de huidige Beerensteinerlaan en zou na de oorlog vooral bekend worden vanwege de NTS journaals die er werden gemaakt. Later produceerden Van Kooten & De Bie er hun uitzendingen van het Simplistisch Verbond. Lang heeft Joannes er niet gewoond. Hij verhuisde namelijk al op 8 november 1906 naar Amersfoort. Hij ging er wonen aan de Wijersstraat nr. 15 en ging ter kerke in de gereformeerde kerk aan de Zuidsingel, waarvan hij niet veel later tot ouderling werd verkozen. In de zomer van 1918 verhuisde hij binnen Amersfoort naar een villa aan de Utrechtschestraat en enkele jaren daarna betrok hij een statig pand aan de Soesterweg.

Joannes Gerardus Groote Balderhaar ten Velde jr. (1886-1918)

Aan de Bussumse krant ontleen we dat Joannes jr. in 1905 weer bij zijn vader woonde, in Bussum. Hij werd toen namelijk opgeroepen voor de loting van de nationale militie. Hij trok een laag nummer en kon daarom niet onder de dienstplicht uit. Uit dezelfde krant wordt ook duidelijk dat junior grote belangstelling had voor de natuur. Hij werd vermeld als lid van de afdeling 'Gooi en Eemland' van de Nederlandse vereniging tot bescherming van dieren. In 1909 berichtte ons 'eigen' Salland's Volksblad op 7 mei: *Onze vroegere geachte plaatsgenoot, de weledede heer J.G. Groote Balderhaar ten Velde, thans te Amersfoort, had dezer dagen het genoegen te slagen voor het mondeling examen voor gemeentesecretaris. Z.E. is thans ambtenaar ter secretarie van de gemeente Zeist. Het zal ongetwijfeld voor de vele vrienden aangenaam zijn dit te vernemen.* Joannes was op 1 juli 1908 in Zeist begonnen als tweede klerk ter secretarie en twee jaar later werd hij bevorderd tot ambtenaar derde klasse. In maart 1911 werd hij commissaris van de Oranjevenering in Amersfoort, maar twee maanden later verhuisde hij naar de Tweede Hogeweg nr. 60 in Zeist. In januari 1915 nam hij het initiatief tot de oprichting van een christelijk gemengd koor in Amersfoort. Er was voldoende animo, zo-

dat de zangvereniging 'Sursum Corda' er onder zijn leiding kwam. Joannes was een muzikale en artistieke jongeman. In de zomer van 1915 legde hij in Amsterdam, voor een commissie uit de Nederlandse organisatievereniging, het examen af voor organist. Hij slaagde met vlag en wimpel. Van zijn hand zijn enkele gedichten bewaard gebleven, in de stijl van de Tachtigers. Met gebruik van veel bijvoeglijke naamwoorden werden stemmingen weergegeven, vaak met een voorkeur voor weemoedigheid. Een mooi voorbeeld is dit gedicht, dat op 19 oktober 1915 verscheen:

Herfst

Met de doodskleur op de kaken
voelt natuur haar einde naken,
en ze kwijnt in stil verdriet.
ach! met talloos vele wonden
draagt ze een sierkleed thans geschonden,
en herstellen kan ze 't niet.

Met van rouw befloerste oogen
ziet ze al haar pracht vervlogen,
die ze pas zoo ernstig zocht;
en in nevelkille nachten
staat ze eenzaam af te wachten
haren laatsten ademtocht.

'k Hoor haar zuchten, hoor haar steunen;
hoor haar adem hijgend kreunen
daar ze koude leden strekt
en geene bleeke zonneblikken
kunnen haar nog doen verkwikken;
niets, dat haar het leven rekt.

Sterven blijft haar nog slechts over;
en door 't saamgeschrompeld loover
klinkt het rustloos klagend voort:
mijne schoonheid had geen waarde;
stervend val ik neer ter aarde;
'sterven' is mijn afscheidswoord.

J.G. Groote Balderhaar ten Velde jr.

Op 10 november 1916 verhuisde Joannes weer naar het huis van zijn vader aan de Wijersstraat 15 in Amersfoort. Een jaar later kwam hij echter

terug naar zijn geboortestreek. Op 14 september 1917 meldde De Vechtstreek dat het college van Ambt Hardenberg hem met ingang van 1 november had benoemd tot eerste ambtenaar ter secretarie. Tot die tijd was hij, zoals gezegd, in dezelfde functie werkzaam geweest in Zeist. Nu kon Joannes aan het werk in het gemeentehuis in Heemse. Kennelijk was de band met Hardenberg en omgeving sterk genoeg om naar zijn geboortegrond terug te keren. Meteen ook werd hij benoemd tot ambtenaar van de burgerlijke stand, op een salaris van 400 gulden per jaar.

De liefde voor muziek stak Joannes ook hier niet onder stoelen of banken. Slechts drie weken na zijn verhuizing naar Heemse, nam hij al het initiatief tot de oprichting van een christelijk gemengd koor. Daarvoor werd op zondag 2 december een vergadering belegd in een lokaal van de Bewaarschool in Hardenberg. Mede-initiators waren J. Weitkamp, G.J. Bosma en R. Kremer. Het werd uiteindelijk een christelijk mannenkoor, gesierd met de naam 'Eltheto'. Joannes werd niet alleen voorzitter, maar ook directeur van het koor. Op pinkstermaandag 1918 gaf het mannenkoor zijn eerste openbare uitvoering in de Höftekerk. Met name de orgelvoordrachten van Groote Balderhaar ten Velde waren, volgens het Salland's Volksblad, *eenig mooi*. De krant voegde daaraan toe: *Trouwens, we hadden niet anders verwacht. 't was wel bekend dat hij een meester was op het klavier, en dit heeft hij ook nu weer getoond.*

Maar dan slaat het noodlot toe. Net als miljoenen andere Europeanen, werd Joannes aangetast door

Prentbriefkaart van het raadhuis van de gemeente Ambt Hardenberg in Heemse. Hier ging Joannes jr. in 1917 aan het werk als ambtenaar ter secretarie. (Collectie Hardenbergs Archief)

de Spaanse griep. In Nederland stierven binnen enkele maanden 27.000 mensen aan de gevolgen van de griepdemonie, de meesten in de maanden oktober, november en december van 1918. De doodzieke ambtenaar ging naar zijn vader in Amersfoort, in de hoop dat hij daar kon genezen. Zijn vader verpleegde hem liefdevol, maar het mocht niet baten. Op 29 oktober 1918 overleed Joannes op 32-jarige leeftijd, na een kortstondig en smartelijk lijden. Uit een rouwadvertentie in het Amersfoortsch Dagblad blijkt dat Joannes serieuze trouwplannen had. Zijn verloofde was Trijntje Das uit Utrecht.

In de raadsvergadering van Ambt Hardenberg van november 1918 werd door de burgemeester gesproken over de gesloten vrede na de Eerste Wereldoorlog. Hoewel Nederland gespaard was gebleven voor de oorlog, had de zeer besmettelijke Spaanse griep duizenden slachtoffers geëist en *in menig huisgezin droefheid en weedom gebracht*. In het tijdvak van 15 oktober tot 26 november 1917 waren vijftien sterfgevallen in de overlijdensregisters ingeschreven en over dezelfde periode van 1918 waren dat er bijna twaalf keer zo veel! Burgemeester Weitkamp memoreerde in het bijzonder een van deze slachtoffers, de gediensstige ambtenaar Joannes Gerardus Grootte Balderhaar ten Velde, die ook de ziekte ten offer was gevallen. Hij besloot zijn toespraak met:

Een schoone toekomst lag voor hem, helaas het werd anders beschikt. Wij verliezen in hem een trouw en ijverig ambtenaar, die zijn krachten aan de gemeente gegeven heeft. In dankbare herinnering zal hij in onze gedachten voortleven. Joannes jr. werd op 31 oktober 1918 bijgezet in de grafkelder van de familie op het kerkhof in Hardenberg. Zijn bejaarde vader, broer, schoonzus en verloofde waren erbij toen de kelder na ruim een kwart eeuw weer geopend werd, om zijn lichaam bij dat van zijn moeder, oom en tante te plaatsen...

Deze carte-de-visite uit 1904 toont Harmanus Johannes Grootte Balderhaar ten Velde ten voeten uit, in zijn militair tenue. Op de koppelriem staat het getal 7 afgebeeld, wat stond voor het zevende regiment infanterie. (Collectie fam. Weitkamp, Heemse)

Harmanus Johannes Grootte Balderhaar ten Velde (1884-1922)

Joannes' oudste zoon treffen we - kort na zijn vaders vertrek naar Bussum - ineens aan in een archief van de Krijgsraad van het Hoog Militair Gerechtshof. Harmanus was namelijk opgekomen als loteling van de lichte 1904 uit de gemeente Stad Hardenberg. Hij had bij die loting het nummer 9 'getrokken' en was vervolgens ingedeeld bij de 5de compagnie in het 5de bataljon van het 7de regiment infanterie. Dat regiment lag in garnizoen in Naarden. Daar had hij een kleine overtreding begaan door met een rijwiel over een voetpad te fietsen. De twintigjarige milicien was geverbaliseerd en blijkbaar was dat al voldoende om voor de Krijgsraad te moeten verschijnen. Harmanus woonde in die tijd officieel in de gemeente Uithoorn. Daar was hij namelijk als volontair (stagiair) op de gemeentesecretarie gaan werken. Onderdak vond hij in die tijd bij de burgemeester van Uithoorn, de heer J.M. van Meetelen. Harmanus kreeg daar de kans om kosteloos het vak te leren. Hij bleef er dan ook drie jaar, totdat hij op 12 oktober 1906 verhuisde naar de gemeente Warnsveld. Hij had daar gesolliciteerd op een vacante functie ter secretarie en was aangenomen. Na drie jaar 'gratis' te hebben gewerkt, verdiende hij eindelijk zijn eigen loon. Een jaar later alweer treffen we hem aan in de kranten. De Eembode liet namelijk weten dat hij door de gemeenteraad van Hoevelaken was benoemd tot ambtenaar ter secretarie en gelijktijdig tot ambtenaar van de burgerlijke stand en eind 1908 schopte hij het zelfs tot gemeenteontvanger aldaar. Hij was in die tijd aan het werk in Hoevelaken, maar hij woonde - met koninklijke toestemming - bij zijn vader aan de Wijersstraat 15 in Amersfoort. De lokale kranten aldaar meldden in de zomer van 1910 dat hij secretaris was geworden van de commissie voor de Koraaluitvoering van de Oranjevereniging Amersfoort. Blijkbaar had Harmanus gevoel voor theater. De grootste carrièresprong maakte hij in september 1910. Na enkele jaren te hebben gewerkt in Hoevelaken, werd hij namelijk door de koningin benoemd tot burgemeester van de gemeente Werkendam in de provincie Noord-Brabant. Hij werd er op 5 oktober geïnstalleerd.

In Werkendam zette hij zich onder andere in voor de volksgezondheid. Onder zijn bezielende leiding werd in 1911 de plaatselijke afdeling van het Groene Kruis opgericht. Samen met de burgemeesters van buurgemeenten nam hij het initia-

tief tot de aanleg van een spoortracé door het Land van Heusden en Altena. Harmanus werd voorzitter van het comité, maar het lukte hem niet. Het spoor heeft Werkendam nimmer bereikt. In 1912 bewoog de orthodox gereformeerde - en nog altijd ongehuwde - burgemeester zich op politiek terrein. Hij werd door de antirevolutionaire kiesvereniging kandidaat gesteld voor het lidmaatschap van de Provinciale Staten, maar kreeg net te weinig stemmen. Het Statenlidmaatschap in Noord-Brabant ging aan zijn neus voorbij.

Het jaar daarop was hij de instigator voor de oprichting van de woningbouwvereniging 'Werkendam Vooruit', die tot 1988 heeft bestaan. In het archief van het provinciaal bestuur van Noord-Brabant is een brief bewaard gebleven van 3 januari 1913, waaruit blijkt dat burgemeester Groote Balderhaar ten Velde aan de verwachtingen had voldaan. Hij had kenbaar gemaakt wel oren te hebben naar een grotere gemeente, en specifiek naar Ambt Hardenberg. Daar was het burgemeestersambt vrijgekomen door het plotseling overlijden van Willem Hendrik de Chalmot, op huize Nijenstede in Heemse. De Brabantse commissaris van de koningin vond de overstap naar een gemeente als Ambt Hardenberg vrij groot. Wanneer hem daar als burgemeester geen te zware taak zou wachten, zou hij volgens de commissaris wel voor die betrekking in aanmerking kunnen komen. Harmanus werd echter niet benoemd. De in Stad Hardenberg geboren Herman Heinrich Weitkamp volgde De Chalmot op als eerste burger van Ambt Hardenberg.

Groote Balderhaar ten Velde bleef tot eind 1914 burgemeester van Werkendam. Bij Koninklijk Besluit van 9 november van dat jaar werd zijn sollicitatie naar het burgemeestersambt in Genemuiden wel ingewilligd. Hij werd met ingang van 19 november benoemd, met toekenning van het gelijktijdig eervol ontslag als burgemeester van Werkendam. Een half jaar later, in mei 1915, trad de burgemeester in het huwelijk. Dat werd voltrokken in de gemeente Abcoude-Baambrugge. De 26-jarige bruid, Heintje Hogerforst, was vijftien jaar jonger dan haar bruidegom. Harmanus diende zijn ambtsperiode als burgemeester naar tevredenheid uit en werd daarom in november 1920 voor een nieuwe

Deze oproep om toch vooral te gaan stemmen op de burgemeester, werd gepubliceerd in het Nieuwsblad voor Heusden en Altena, d.d. 6 maart 1912.

Het burgemeesters-echtpaar Groote Balderhaar ten Velde, geportretteerd door hoffotograaf J.W. Wentzel uit Amersfoort, ca. 1920.

termijn van vijf jaren benoemd. Die nieuwe ambtstermijn kon de burgemeester echter niet uitsdienen.

De 8ste maart 1922 werd namelijk een zwarte bladzijde in de geschiedenis van Genemuiden. Op die dag vonden 's avonds tussen zes en half zeven in een onbeschrijflijk noodweer elf mensen de dood in het ziedende en kolkende Zwarte Water. 's Middags was er een zuidwesten wind opgestoken, die alsmaar in kracht was toegenomen. Op gemeld tijdstip was de veerpont begonnen aan de oversteek van Zwartsluis naar Genemuiden. Aan boord bevonden zich veertien personen, waaronder de veerman Velthuis en zijn zoon, burgemeester Harmanus Johannes Groote Balderhaar ten Velde en zijn echtgenote, de gemeenteopzichter en zijn vrouw, de rijksveldwachter van Zwartsluis, de rijksveldwachter van Ambt Vollenhove en de postbode uit Genemuiden. Mensen die aan de waterkant stonden te

wachten om te worden overgezet, zagen de veerpont door de hevige wind en zware golfslag onder water zakken. De staaldraad, waarlangs het bootje normaliter de oversteek maakte, kon de spanning niet aan en brak. Het bootje raakte daarvoor stuurloos en het liep vol met water, tot grote consternatie van de opvarenden. Elf personen sprongen uit angst in een klein roeibootje dat achteraan de pont was vastgemaakt. Dat bootje raakte zwaar overbelast en als gevolg daarvan zonk het bijna onmiddellijk met alle inzittenden in de diepte weg.

Slechts een van de elf, de postbode, wist zich te redden door uit alle macht naar de kant te zwemmen. Navrant detail: de veerpont zelf was niet gezonken, maar slechts vol water gelopen. Het dreef af met nog drie personen aan boord, waaronder de veerman. Ook hij verdrong toen hij bij zijn pogingen om het pontje nog enigszins op koers te houden waarschijnlijk door de kou bevangen werd en achterover van boord viel. De overige twee die niet in het roeibootje gesprongen waren, werden gered door een sleepboot. Zij hadden urenlang met de dood geworsteld.

De volgende dag werd het lichaam van Harmanus' echtgenote teruggevonden en voorlopig bijgezet in het lijkenhuisje op de algemene begraafplaats van Genemuiden. De commissaris van de koningin in Overijssel bezocht de ramp-plek en betuigde - mede namens de koningin - zijn medeleven aan de getroffen families. Gerrit Oprel, de burgemeester van Zwartsluis (en later burgemeester van Ambt Hardenberg), werd meteen benoemd tot waarnemend burgemeester van Genemuiden. Een rouwadvertentie in het Salland's Volksblad laat zien hoe dit immense verlies Groote Balderhaar ten Velde senior trof: *Door een noodlottig ongeluk overleden plotseling bij Genemuiden, mijn eenige zoon en schoondochter: H.J. Groote Balderhaar ten Velde, burgemeester dier gemeente, en zijne echtgenote H. Hoogervorst. Zij keerden terug van een bezoek op mijn 80sten verjaardag. Hun diepbedroefde vader, J.G. Groote Balderhaar ten Velde, Amersfoort.*

Het burgemeestersechtpaar was inderdaad aanwezig geweest bij het feest ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van hun (schoon)vader. Dat was groots gevierd in hotel Monopole in Amersfoort. Omdat de burgemeester de volgende dag voor een vergadering naar elders moest, had hij met zijn vrouw afgesproken dat ze elkaar in de namiddag weer in Zwolle zouden treffen. Van daaruit zouden ze dan gezamenlijk huiswaarts gaan...

Het lichaam van de burgemeester bleef lange tijd spoorloos. Pas vele weken later werd het - vrijwel ongeschonden - drijvend teruggevonden door een schipper op het Zwarte Water. Op Goede Vrijdag werden Harmanus Johannes en zijn vrouw naar hun laatste rustplaats gebracht. Eerst werd een herdenking gehouden op de begraafplaats in Genemuiden. Daarna ging de stoet door het gehele dorp en zo richting Zwolle. Van daar werden de lichamen van het verongelukte echtpaar met de trein naar Hardenberg vervoerd. Onder zeer veel belangstelling vond de bijzetting op het kerkhof plaats. Aan het graf werd gesproken door de commissaris van de koningin, mr. A.F.L. graaf van Rechteren Limpurg Almelo. Deze voelde zich verplicht een laatste groet te brengen aan zijn burgemeester. Het verlies was groot voor de gemeente Genemuiden, die hij altijd met liefde en vol plichtsbetrachting had bestuurd. Hij was een verstandig, plichtsgetrouw en eenvoudig burgemeester geweest. Het leed werd iets verzacht toen van alle zijden diepe deelneming werd betuigd, ook door de koningin.

Het einde van een veelbelovend geslacht

Op hoge leeftijd, Joannes sr. was al 85 jaar, liet hij zijn testament voor de zoveelste keer wijzigen. Hij was door het overlijden van zijn nakomelingen alleen achtergebleven. Notaris A.O. Damme te Soest verleed de akte op 4 april 1927 en op 16 mei 1928 vulde hij dat nog eens aan. Daarin liet hij vastleggen dat hij wilde worden begraven in Hardenberg. Joannes overleed anderhalve maand later, op 3 juli. Vier dagen daarna werd hij bijgezet in de grafkelder die hij zelf, ruim veertig jaar eerder, had laten bouwen op het oude kerkhof. Uit archivalia in het kerkarchief blijkt dat het stof-felijk overschot met een lijk-auto van Amersfoort naar Hardenberg is gebracht en dat daarvoor - inclusief de inzet van twee aansprekers en vier uitzetters en een fooi voor de chauffeur - ruim 150 gulden in rekening werd gebracht. In Hardenberg was Hendrik Jan Otten de aanzegger. Hij verkondigde het overlijden bij vrienden en bekenden en zorgde ervoor dat alles voor de begrafenis geregeld werd. De dood-graver rekende tien gulden voor zijn inspanningen en de dragers van de kist ontvingen dertig gulden. Een metselaar werd ingeschakeld voor het openen, schoonmaken en sluiten van de grafkelder. D.A. Lambrechts leverde de kist van eerste klas eikenhout, voorzien van zwaar koper beslag. De leverancier stuurde daarvoor een nota van 135 gulden, maar dat was inclusief een fooi voor de twee timmerlieden die het zware werk hadden verricht. Op de kist was voor vijftien gulden een koperen naamplaat bevestigd. Joannes Gerardus vond zijn laatste rustplaats op Nijenstede, naast zijn vrouw, zijn zoons, schoondochter en aangetrouwde oom en tante.

De gehele inboedel van het erfhuis aan de Soesterweg 15 in Amersfoort werd op donderdag 29 november publiekelijk door notaris Knoppers verkocht. In zijn testament had Groote Balderhaar ten Velde laten vastleggen dat Trijntje Das, de verloofde van zijn overleden zoon, een Saksisch bloemenstandaardje en twee schilderijen kreeg. De gereformeerde kerk in Amersfoort ontving 500 gulden en zijn kleren en lijfstoebehoren.

De gereformeerde kerk in Amersfoort ontving 500 gulden en zijn kleren en lijfstoebehoren.

Dit originele pamflet is bewaard gebleven in het kerkarchief. Het kondigt de openbare veiling aan van het huis van Groote Balderhaar ten Velde aan de Soesterweg nr. 15 in Amersfoort, anno 1928.

Verder gingen er nog legaten naar Herman Wilhelm en Bertha Wilhelmina Weitkamp in Hardenberg, naar Harmannus Seinen in Collendoorn, naar Hermina Wortelen-Goris in Hardenberg en naar Anna Antonia ten Velde-Engelbracht in Amsterdam.

De diaconie van de gereformeerde kerk Hardenberg was in het testament echter aangewezen als universeel erfgenaam. Zodoende kon ds. Verrij na de godsdienstoefening zijn gemeente vertellen dat de kerk een groot bedrag zou erven. Een kwart ervan zou meteen worden uitgekeerd. Van het overige moest de rente, tot aan haar dood, worden uitbetaald aan Joannes' vijftig jaar oude huishoudster, Johanna Petronella Koers-Alblas. Zelfs tot aan Den Helder toe werd deze royale erfenis in de kranten verkondigd, onder het kopje: *Een Koninklijke gift... voor de armen*. In september 1929 was het pas duidelijk hoe groot het legaat daadwerkelijk was. De kerk ontving ruim 60.000 gulden en daarvan moest tweederde rentegevend worden belegd ten bate van de huishoudster. De rest kon worden belegd, bestemd voor de diaconie. Dat leverde jaarlijks een rente op van ruim 700 gulden.

Sinds 1928 is het graf nimmer meer geopend. De kerk heeft bij de aanvaarding van het legaat de verplichting op zich genomen - zoals in het testament bepaald - om de grafkelder van de familie voortdurend in een goede staat van onderhoud te houden. De afgelopen tachtig jaar is dat ook altijd netjes verzorgd geweest.

Tot op de dag van vandaag wordt de grafkelder netjes onderhouden door de kerk. In 1928 werd de laatste telg van het geslacht hier bijgezet.

Een door mevr. Koers-Alblas, de vroegere huishoudster van Groote Balderhaar ten Velde, getekende kwitantie voor aan haar betaalde rente uit het fonds, 1935.

Het Fonds

Het kerkbestuur besloot kort na de ontvangst van het legaat tot het instellen van het zgn. *Groote Balderhaar ten Velde Fonds*. Op 9 juli 1929 werd op voorstel van ds. G. Verrij een commissie benoemd die de instructie en regeling moest opmaken voor de administrateur voor het beheer en de administratie van het fonds. Die commissieleden waren de heren Breukelman, Goris,

Olthof en Weitkamp. De voorzitter van de diaconie, schoenmaker Philippus Hendrik Goris, werd benoemd tot de eerste administrateur. Het fonds bestaat nog altijd... al is het opgenomen in de financiële boekhouding van de protestantse gemeente Hardenberg-Heemse.

Bronnen:

- Gemeentearchief Hardenberg, toegang 013: Ambt Hardenberg 1914-1941, inv.nr. 1193
- Archief Hóftekerk Hardenberg (1887-2006), ongeinventariseerd: Groote Balderhaar ten Velde
- Nationaal Archief, Provinciaal Bestuur Noord-Brabant 1813-1948, toegang 25, inv.nr. 19013
- Historisch Centrum Overijssel, kadastraal archief, toegang 145, inv.nr. 7353.
- Salland's Volksblad, 1909, 1910, 1914, 1918, 1922, 1928
- De Bussumsche Courant, 1905
- De Eembode, 1907
- De Eemlander, 1908, 1910-1912, 1922
- (Nieuwe) Amersfoortsche Courant, 1907, 1910, 1915
- Advertentieblad Gorinchem, 1910, 1911
- Nieuwsblad voor Heusden en Altena, 1912
- Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC), 1914, 1915, 1920
- De Vechtstreek, 1917, 1936
- Amersfoortsch Dagblad, 1917, 1918
- Leeuwarder Courant, 1922
- Het Centrum, 1922
- Nieuwe Leidsche Courant, 1928
- De Heldersche Courant, 1928
- Schakels in de tijd, deel II, IJsselacademie, Kampen, H. Beens

Met dank aan:

- Klaas Haandrikman, archivaris protestantse gemeente Hardenberg-Heemse
- Klaas Oosterom, Historische Kring Bussum
- Elisabeth Beens-van Schothorst, gemeente Zwartewaterland
- Ilse Nagelkerke, Gelders Archief, Arnhem
- Hans van Felius, Noord-Hollands Archief, Haarlem
- Corinne Staal, Stadsarchief Amsterdam
- Etienne van den Hombergh, Regionaal Archief Zutphen
- Pierre Rhoen, Gemeentearchief Zeist
- Dion van Hooren, Gemeentearchief Nijkerk
- Karin Fokken, Het Utrechts Archief, Utrecht
- Yvonne Tanken, Archief Eemland, Amersfoort